

UNELE REFLECȚII ASUPRA OPEREI LUI GHENADIE CIOBANU „ATEH SAU REVELAȚIILE PRINȚESEI KHAZARE”

Diana COMAN

Academy of Music, Theatre and Fine Arts, Chisinau, Republic of Moldova

Abstract: *Based on this innovative literary source, the composer created a libretto of his mono-opera „Ateh or the revelations of the Khazar princess”. As a librettist, Ghenadie Ciobanu chose three fragments from the lexicon-novel written by M. Pavic, being captivated especially by the historical actuality of the theme and by the awareness that the “khazars represents a metaphor of a small nation, which survives through the powers and significant religions”*

Key words: *mono-opera, drama, contemporary music*

„Am fost întotdeauna captivat de muzica diverselor etnosuri, - spunea Ghenadie Ciobanu. - Nu merge vorba despre frumusețea folclorului propriu-zis sau imitarea unui stil anumit al muzicii populare.... Analizând romanul renumitului scriitor sârb Milorad Pavic „Dicționarul khazarilor” am încercat se găsec arhetipurile tradiției muzicale orientale (importante pentru mine, și nu în ultimul rând pentru prințesa Ateh), pornind într-o călătorie în Asia Mică, Turcia, Balcani și Asia Centrală” [3] - cu aceste cuvinte compozitorul a explicat interesul lui față de „Dicționarul khazarilor” semnat de Milorad Pavic în anul 1984.

Pe baza acestei surse literare inedite compozitorul a creat un libret al mono-operei sale „Ateh sau revelațiile prințesei khazare”. Ca librettist, Ghenadie Ciobanu a ales trei fragmente din romanul-lexicon de M. Pavic, fiind captivat în primul rând de actualitatea istorică a temei, de conștientizarea faptului că „*khazarii este o metaforă a unui popor mic, care supraviețuiește printre puterile și religiile mari*” [6, p. 241].

Este binecunoscut faptul că lexiconul include trei compartimente de bază, trei viziuni diferite - creștină, islamică și ebraică, care permanent *interacționează, se completează reciproc, prezentând aceleași evenimente și personaje din diferite puncte de vedere*” [6, p. 243].

După cum scrie Irina Ciobanu-Suhomlin, „*compozitorul a folosit textul din două rugăciuni din partea creștină a lexiconului (așa numită Cartea Roșie) și o poezie din*

sursele ebraice - din Cartea Galbenă. Fiecare fragment a devenit drept bază pentru uneia din revelațiile Ateh” [idem].

Opera „Ateh sau revelațiile prințesei khazare” lui Ghenadie Ciobanu a fost semnată în anul 2004. În premieră absolută *Ateh* a fost interpretată la Chișinău, pe data de 26 iunie 2005. Merită să fie menționat faptul că în echipa de creație au fost implicate cele mai bune forțe creative naționale și internaționale și anume: Petru Vutcărau - regie, Radu Poclitaru - coregrafie, Elmira Sebat - soprană din România ș. a.

Specificul genuistic al opusului în cauză este indicat de către autor ca „monooperă cu balet”. Compozitorul creează o îmbinare foarte reușită care dă posibilitate de a ne concentra asupra istoriei, sentimentelor, lumii sufletești a eroinei operei și, totodată, îmbogățește genul de monooperă cu momentul spectaculos, cu o sursă nouă de expresivitate datorită activării mijloacelor coregrafice moderne și a mișcării scenice.

Influența tradițiilor teatrului dramatic se realizează deja în Prolog, unde găsim câteva din elemente ale teatrului de prestață. Aici actrița ce interpretează rolul principal, articulează într-o formă vorbită un scurt anunț ce precede acțiunea propriu-zisă.

*„Când seara ne ia somnul
toți ne prefacem în actori
și fiecare din noi
urcăm pe câte o scenă
ca să ne jucăm rolul.”*

Structura compozițională a operei pare destul de logică, fiind alcătuită din *Prolog*, *Revelațiile I, II*, *Ritual*, *Revelația III* și *Epilog*. Ancorată între *Prolog* și *Epilog*, realizate în exclusivitate cu resursele muzicii electronice (cu adăugarea vocii în *Prolog*), partea de bază a creației lui Ghenadie Ciobanu conține *Revelațiile I, II, III*.

Acest procedeu are mai multe repere. Aici vom menționa cele trei acte ale operei tradiționale, fapt confirmat atât prin utilizarea aceleiași denumiri, cât și prin proporțiile aproape egale ale fiecărei Revelații. Nu în ultimul rând aici putem vorbi despre unele influențe ale formelor pur instrumentale (forma de variațiuni sau forma tripartită complexă variantică A A1 A2).

Compozitorul completează această expunere logică cu o idee mai puțin obișnuită - și anume apariția între *Revelația II* și *III* a unui compartiment nou,

intitulat *Ritual*. Acest fragment instrumental de amploare poate fi tratat ca un Antract operistic, dar totuși importanța și funcția lui în dramaturgia operei depășește limitele antractului propriu-zis. *Ritualul* are anumite legături compoziționale cu generalizările orchestrale din cadrul *Revelațiilor* I, II, III (spre exemplu, *Cantabile animoso* din *Revelația* I), ceea ce denotă o mare integritate structurală a operei semnate de Gh. Ciobanu.

Dacă ieșim din logica compozițională proprii formelor instrumentale, atunci acest procedeu poate fi explicat ca a. n. „*inflexiune compozițională*” (definiția aparține lui V. Bobrovski). Deci, compartimentul menționat îmbogățește construcția inițială a operei prin introducerea unui material contrastant.

Analiza partiturii monooperei lui Gh. Ciobanu confirmă influența mai multor curente actuale din muzica contemporană, care se realizează prin caracterul inovator al limbajului muzical, dar și prin prezența unui rafinament specific, care cere de la public o percepere adecvată.

Tot aici remarcăm prezența unor construcții muzicale echilibrate și bine gândite, utilizarea procedurilor muzicale, cum ar fi densitatea alternantă a facturii muzicale, folosirea sunetelor bas-clarinetului ca un semn de punctuație ș. a.)

Tratarea limbajului muzical din cadrul monooperei nominalizate se bazează pe *recontextualizare* (definiția aparține muzicologului din România, Irinel Anghel) [1, p. 40] a simbolurilor muzicale deja cunoscute, de exemplu prezența intonațiilor *lamento*. Utilizate în contextul limbajului componistic individualizat, bazat pe legile dezvoltării melodice bizantine, ele capătă un caracter aparte. Interacțiunea dintre solistă, eroină și balet este multilaterală. În primul rând, actorii dezvoltă, joacă evenimente povestite de Ateh.

De exemplu, în *Revelația* I se creează o microscenă cu Mama - două actrițe simbolizează relațiile dintre fiică și mamă, conținutul căreia să desfășoare în recitativul eroinei.

Regia operei este convențional-simbolică: aici se utilizează forțele incipiente ale naturii (fumuri din *Revelația* I, mișcări scenice laconice), care nu pot provoca unele asociații concrete. Dar tot aici putem accentua prezența unor elemente a simbolismului mitic: nisipul ca metaforă a veacului scurt al vieții ce trece fără nici o urmă, apa (în scena nașterii copilului), motive de foame prezente în textul literar etc.

Apelarea la gândirea arhetipală în diverse nivele din opera lui Gh. Ciobanu (aspectul sonor, vizual, literar) poate realiza „o funcție comunicativă chiar în condiții de neînțelegere a compozitorului de către ascultător, mai ales, nepercepere de către ascultător a anumitului limbaj muzical”, după cum evidențiază I. Ciobanu-Suhomlin [4, p. 139].

Printre elementele arhetipale manifestate în creația analizată vom diviza cele trei, conform clasificării I. Ciobanu-Suhomlin [idem], care aparțin organizării sonore, și anume aspectelor metro-ritmice și cele spațiale. Vorbind de organizarea sonoră, menționăm că gândirea arhetipală se evidențiază prin utilizarea structurilor modale de volum mic, limitat de intervalele de terță, cvartă (tricoloruri, pentacorduri, tetracorduri).

Printre alte procedee importante, numim *ostinato*, utilizarea pedalelor, eterofonie, micropolifonie.

Principiul modal se tratează aici ca unul dintre cele mai veche principii de gândire muzicală [4, p. 143]. Spunem, în paranteze, că sursele de inspirație pentru Gh. Ciobanu au fost monodia bizantină și folclorul arealului românesc, în special, unele ritualurile folclorice (bocetul, ritualurile de botez, înmormântarea ș.a.).

„Ateh sau revelațiile prințesei khazare” demonstrează transformările iscusite ale monodiei în eterofonie, principiile de *ostinato* ale căror geneză la fel este legată de monodia bizantină.

În acest context se încadrează și elementele minimalismului și tehnicii repetitive, combinatoricii, unele elemente ale pointilismului, așadar resursele muzicii contemporane post-moderniste sunt activate pe deplin.

Acest amalgam de mijloace și procedee muzicale creează un stil muzical deosebit, care poate fi numit „*stil meta-istoric*” [5, p. 27] adică atemporal, realizat prin apelarea la anumite modele istorice selectate de compozitor. După cum evidențiază compozitorul rus V. Tarnopoliskii, stilul meta-istoric presupune „*operarea liberă cu sistemul tehnico-stilistic al muzicii din diferite epoci și aprofundarea anumitor straturi vechi*” [5, p. 24-25].

Organizarea metro-ritmică a operei este complexă, adică: compozitorul sintetizează mai multe procedee, printre care putem numi sistemul ritmic *parlando-rubato* tipic pentru genurile improvizatorice ale folclorului arealului românesc, care se deosebește prin „*absența pulsației ritmice regulate și substituirea accentelor ritmice cu cele semantice, expresive, o interpretare evidențiat liberă în maniera rubato atinsă prin prelungirea sau, dimpotrivă, scurtarea duratelor, o îmbinare liberă a grupurilor ritmice, deseori pe baza varietăților*” [4, p. 143].

Un alt principiu metro-ritmic folosit în partitură prezintă sistemul *giusto silabic*, bazat pe coordonarea unităților ritmice cu durată lungă și cele cu durată mai scurtă.

Apelând la subtilitățile organizației ritmice în opera lui Gh. Ciobanu, vom numi doar câteva din ele, formulate de E. Mironenco în cartea sa „Armonia sferelor. Creația compozitorului Ghenadie Ciobanu”: „*alternanța formulilor ritmice*

pe verticală și orizontală”, „poliritmica detaliată cu asincronizarea verticale?” [2, p. 96] ș. a.

Vorbind despre organizarea spațială a partiturii operei în cauză, subliniem mai multe procedee de natură arhetipală. Printre ele - efectele „ecoului”, polarizarea scriiturii orchestrale ce creează efectul spațial, factura orchestrală multi-stratală, efectele „aproape - departe”, „sus - jos” realizate prin intermediul resurselor dinamice ș. a.

Așadar, opera lui Gh. Ciobanu „Ateh sau revelațiile prințesei khazare” demonstrează o sinteză a mai multor tendințe estetico-stilistice ale muzicii contemporane. Este vorba de crearea unui stil componistic universal, care include performanțele limbajului muzical propriu cu moștenirea monodiei bizantine, cu sistemele ritmice avansate (*parlando-rubato*, *poliritmie* ș. a.), cu aleatorica etc.

Drept exemplu poate servi sinteza genuistică a operei în cauză – *mono-opera-balet*. Această unicitate se realizează la diverse nivele ale creației: prin anularea textului literar în toate arioso Ateh, prin influența formelor instrumentale asupra structurii operei etc. Trăsăturile evidențiate anterior duc la o transformare semnificativă a întregului sistem genuistic din cadrul operei.

În cadrul acestei creații putem confirma și unele tendințe ale sincretismului, ale aspectului magic, evidențiate prin includerea compartimentului a parte - *Ritual*, prin rolul hipnotic al ritmului și al timbrului în cazul dat electronic - și în *Prolog*, și în *Epilog*, prin rolul primordial al *Revelațiilor*, care se bazează pe rugăciunile eroinei.

Momentele-cheie ale creației lui Ghenadie Ciobanu demonstrează un opus post-modernist avansat, o creație talentată, unică, bine gândită și realizată cu mare profesionalism și măiestrie componistică.

Analizând locul operei lui Gh. Ciobanu „Ateh sau revelațiile prințesei khazare” în cadrul teatrului muzical autohton, confirmăm că această creație marchează o etapă absolut nouă în dezvoltarea teatrului de operă din Republica Moldova. Care vor fi trăsăturile acestei etape, cum și în ce măsură vor fi dezvoltate și continuate tendințele și direcțiile conturate de compozitor, va demonstra timpul.

Referințe bibliografice:

- [1] Anghel, Irinel- *O posibilă teorie a creației arhetipale* (I). Muzica, Nr. 4/1996, pp. 36-47.
- [2] Mironenco, Elena - *Armonia sferelor. Creația compozitorului Ghenadie Ciobanu*, Chișinău, Editura Cartea Moldovei, 2001.
- [3] Узун, Елена *Принцесса Атех-2005*. <http://www.iatp.md/moldmusicpress/ateh.htm>, 25.09.2010.
- [4] Сухомлин, Ирина - *Архетипальность как компонент эстетической ориентации в творчестве Г. Чобану (на примере сочинений «Pentaculus» и «Pentaculus minus»*. Tradiții și inovații în muzica secolului al XX-lea. Materialele conferinței științifice internaționale. Chișinău, 1997, p. 138-145.
- [5] *Теория современной композиции*. - М., Музыка, 2007.
- [6] Чобану-Сухомлин, Ирина - *«Атех или откровения хазарской принцессы»*. Персонаж культового романа на молдавской сцене. Кодры. Молдова литературная. № 3-4, 2005, p. 238-256.